

УПРАВЛІННЯ ВЛАСНИМ КАПІТАЛОМ БАНКУ В УКРАЇНІ

Розроблено рекомендації щодо вдосконалення управління джерелами нарощування власного капіталу банків і забезпечення його достатності за умов фінансової кризи в Україні. Визначено методологічні підходи до вибору внутрішніх і зовнішніх джерел підвищення рівня капіталізації банків; дано оцінку наслідків внесення змін в умови фінансової кризи в нормативно-законодавче регулювання достатністю капіталу банків; викладено погляд авторів на залучення коштів іноземних інвесторів і держави до статутних капіталів проблемних вітчизняних банків.

Ключові слова: нерозподілений прибуток, переоцінка основних засобів, розкриті резерви, емісійний дохід, додаткова емісія акцій, субординований борг, бонусна емісія.

Сучасний стан банківської системи України характеризується значним погіршенням фінансових результатів діяльності банків, наявністю банківських установ, що знаходяться на межі банкрутства чи перебувають у стадії ліквідації, значними обсягами неякісних активів, передусім проблемних кредитів. Так, за результатами діяльності в 2009 р. банківська система країни зазнала збитків на суму 38.450 млрд. грн.. Від'ємними є результати її діяльності в нинішньому році. За перше півріччя фінансовий результат діяльності банків становив (-) 8.306 млрд. грн. Упродовж 2009 р. шість банків припинили діяльність, три було націоналізовано. У першому півріччі 2010 р. із Державного реєстру виключено ще три банки (два - у зв'язку з ліквідацією, один - з реорганізацією); у семи банків відкликано ліцензії на здійснення всіх банківських операцій. За станом на 01.07.2010 р. у стадії ліквідації перебувало 18 банків. На 03.08.2010 р. у чотирьох банках запроваджено тимчасову адміністрацію [1]. За нашими розрахунками, упродовж 2009 року частка проблемних кредитів у кредитному портфелі банків збільшилася в 3,88 разу і становила 9,36%, а за станом на 01.03.2010 р. недіючі кредити дорівнювали 102,918 млрд. грн., або 13,74% від валових кредитів банківської системи країни [1], що дає підстави говорити про кризовий стан її кредитної діяльності. На 01.03.2010 р. на кожну гривню власного капіталу банків припадало 0,29 грн. недіючих кредитів не покритих резервом під кредитні ризики [1].

За таких умов наявність власного капіталу, адекватного обсягам і структурі активів і пасивів банків, набуває особливої актуальності.

Як свідчать дані НБУ, власний капітал в Україні на 01.01.2010 р. становив 115,175 млрд. грн. За 6 місяців поточного року його розміри дещо збільшилися - на 11,387 млрд. грн. За цей період поліпшився показник середнього розміру

власного капіталу в обчисленні на один діючий банк. За нашими розрахунками, він зріс із 0,633 млрд. грн. (близько 0,073 млрд. грн. доларів США) на 01.01.2010 р. до 0,748 млрд. грн. (0,092 млрд. доларів США) на 01.07.2010 р., але перебуває на значно нижчому рівні, ніж відповідні показники в країнах із розвинутою ринковою економікою. Незначні і розміри власного капіталу відносно активів банків. Співвідношення між ними на 01.01.2010 р. становило 0,142, на 01.03.2010 р. - 0,145 [1]. Проте норматив адекватності регулятивного капіталу банків упродовж цього періоду, за нашими розрахунками, перевищував мінімально допустимий його рівень відповідно в 1,81 разу та в 2,06 разу, а норматив співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів - в 1,54 разу та в 1,62 разу. Не винятковими є випадки, коли банки, щодо яких застосовано процедуру запровадження тимчасової адміністрації, виконували нормативи достатності регулятивного капіталу, що свідчить про недосконалість методики розрахунку цих нормативів регулювання банківської діяльності.

Отже, є всі підстави стверджувати, що проблема управління власним капіталом банків в Україні актуальна й потребує подальших наукових досліджень і практичних рішень.

Теоретичні й практичні аспекти управління власним капіталом банку висвітлено в працях багатьох відомих учених, зокрема: А.Герасимовича, Н.Думаса, А.Косого,

О.Лаврушина, І.Лаврушина, Л.Примостки, Роуза Пітера та інших. Однак, незважаючи на значні результати наукових досліджень, не вирішеними залишаються питання щодо вибору джерел нарощування власного капіталу банків та участі держави в рекапіталізації проблемних банків. Неповно висвітлено зміни в нормативно-законодавчій базі, що регулює джерела формування власного капіталу, та їх вплив на

забезпечення достатності цього капіталу.

Вирішення проблеми забезпечення достатності власного капіталу банку потребує наявності джерел його нарощування, всю сукупність яких слід об'єднати у дві групи:

1) внутрішні джерела (нерозподілений прибуток, переоцінка основних засобів, розкриті резерви);

2) зовнішні джерела (додаткова емісія акцій, субординований борг, емісійний дохід, бонусна емісія).

Вибір "кращого" джерела нарощування розмірів власного капіталу банку слід здійснювати з урахуванням:

1) прав та інтересів існуючих і потенційних акціонерів банку;

2) ринкових умов (здатності ринку поглинути нову емісію акцій або капітальних зобов'язань банку);

3) ступеня точності прогнозів щодо майбутнього прибутку банку;

4) ризику недостатності або недоступності для банку окремого джерела власного капіталу;

5) відносних витрат щодо залучення певного джерела зростання власного капіталу;

6) впливу на прибутковість акціонерного капіталу, що вимірюється прибутком на одну звичайну акцію;

7) існуючих обмежень щодо залучення окремих джерел власного капіталу банку, передбачених законодавством і/або державними органами регулювання банківської діяльності;

8) оподаткування операцій з нарощування власного капіталу банку.

Основним внутрішнім джерелом нарощування власного капіталу банку є його прибуток. Водночас нерозподілений прибуток як джерело нарощування капіталу банку оцінюється фахівцями неоднозначно, має як переваги, так і недоліки.

Перевагами є:

1) не залежить у засобах від ринку;

2) виключаються витрати на його залучення;

3) немає загрози втрати контрольного пакета акцій і зниження розміру прибутку в розрахунку на одну акцію.

Недоліки:

1) збільшення податкових платежів у бюджет;

2) можливості банку щодо одержання прибутку в прогнозованих обсягах багато в чому залежать від факторів, що перебувають поза сферою його впливу.

Основні напрями реінвестування прибутку у власний капітал визначаються банком самостійно відповідно до внутрішніх нормативних документів, що регламентують процедуру розподілу прибутку. Однак окремі напрями використання прибутку як

джерела збільшення капітальної бази банку передбачені на законодавчому рівні або нормативними актами НБУ.

Докризова практика формування резервів під кредитні ризики банку передбачала створення резерву під стандартну заборгованість (загальний резервний фонд) за рахунок прибутку, що залишався у банку після сплати податку на прибуток. Сума цього резерву зараховувалася у додатковий капітал банку, тоді як відповідно до стандартів Базеля-2 до капіталу другого рівня можуть частково зараховуватися загальні резерви за кредитними операціями банківської установи в розмірі не більше, ніж 1,25% від зважених за ризиком активів. За цих обставин реальні показники достатності капіталу банків (норматив Н2 і Н3) в Україні порівняно з міжнародною практикою значно завищувалися [6]. Різка погіршення стану кредитних вкладень банків в умовах фінансової кризи підвищило вимоги НБУ щодо формування резервів під кредитні операції банків. Відповідно до Закону України "Про внесення змін до деяких законів України з метою подолання фінансової кризи" від 23.06.2009 р. № 1533 загальний резерв під кредитні ризики банків із 01.11.2009 р. по 01.01.2011 р. відноситься на валові витрати банку. Більше того, до їх складу включається весь сформований резерв під позичкові активи, тоді як до прийняття цього закону до витрат відносився спеціальний резерв у сумі, що перевищувала 10% від кредитного портфеля банку.

Іншим обов'язковим напрямом використання прибутку для формування і нарощування власного капіталу є створення за рахунок відрахувань від прибутку резервного фонду банку, розмір якого обов'язково передбачається в установчих документах створюваного банку. Цей резерв призначений для покриття збитків і втрат, що виникають у результаті діяльності банку. Мінімальний розмір резервного фонду банку визначається його статусом. До прийняття Закону України "Про акціонерні товариства" його розмір не міг бути меншим, ніж 25% від статутного капіталу банку. Розмір щорічних відрахувань до резервного фонду повинен становити не менше 5% від чистого прибутку до досягнення ним мінімальної встановленої статусом величини. Отже, при збільшенні статутного фонду банк повинен наростити резервний фонд до необхідного розміру, що набуває особливої актуальності в сучасних умовах, коли банки активно нарощують свій статутний капітал, проте мають обмежені можливості для адекватного збільшення резервного фонду. Для банків, що утворюються, має значення те, що вимогами Закону України "Про акціонерні товариства"

мінімальний розмір резервного фонду встановлено на рівні 15% від статутного капіталу акціонерного товариства.

Використання прибутку як джерела нарощування власного капіталу банку багато в чому визначається його дивідендною політикою, співвідношенням прибутку, що залишається в розпорядженні банку, і прибутку, що розподіляється. У зв'язку з цим заслуговують на увагу методологічні підходи Пітера Роуза щодо управління достатністю капіталу за рахунок прибутку на основі оптимізації дивідендної політики [8].

Вони передбачають: за умов низького рівня утриманого прибутку уповільнюється зростання внутрішніх джерел власного капіталу; підвищується ризик банкрутства банку; стримується зростання його активів і, відповідно, доходів. Висока частка прибутку, що спрямовується на приріст власного капіталу, навпаки, призводить до зниження дивідендів акціонерам банку. Водночас зростання дивідендних виплат на акції викликає підвищення їх курсової вартості, що полегшує нарощування власного капіталу за рахунок такого зовнішнього джерела, як розміщення нового випуску акцій банку.

Зростання дивідендних виплат у цьому випадку виконує подвійну функцію:

- 1) збільшуються доходи наявних акціонерів;
- 2) полегшується нарощування власного капіталу за рахунок розміщення нової емісії.

Вирішальним фактором, що впливає на управлінське рішення банку про прийнятну частку утриманого прибутку і частку дивідендів у прибутку, є зростання активів. Банк не може допустити надмірного зниження співвідношення величини власного капіталу до суми активів. Тому необхідно розраховувати, як швидко повинен зростати прибуток банку, щоб забезпечити незмінним відношення власного капіталу до його активів. У цьому випадку як інструмент управління власним капіталом використовується коефіцієнт внутрішнього зростання (K_k), що відображає здатність банку самостійно нарощувати власний капітал.

Коефіцієнт внутрішнього зростання (K_k) розраховується за формулою:

$$K_k = ПНК * K_{нак},$$

звідси $ПНК = K_k / K_{нак}$; $K_{нак} = K_k / ПНК$, де K_k - коефіцієнт внутрішнього зростання.

$$K_k = A_1 - A_0 / A_0,$$

Де A_1 і A_0 - активи банку поточного й порівняльного періоду відповідно.

$ПНК$ - прибуток на капітал.

$ПНК$ = чистий прибуток (ЧП)/ власний капітал(ВК);

$K_{нак}$ = коефіцієнт накопичення.

$K_{нак}$ = нерозподілений прибуток(Пн)/ чистий прибуток (ЧП).

Для того, щоб банк збільшив власний капітал, йому треба збільшити або чистий прибуток, або частку утриманого прибутку, або і те й інше одночасно.

Якщо банк прагне поліпшити забезпеченість власним капіталом, він повинен зосередитися на скороченні витрат; підвищенні прибутковості; оптимізації фінансової й дивідендної політики. Управляючи власним капіталом, необхідно насамперед оцінити зазначені фактори, а потім визначити джерела нарощування рівня капіталізації. Банки, що розвиваються швидше, ніж це їм дозволяє норма внутрішнього зростання, повинні залучати капітал із зовнішніх джерел.

Для ухвалення управлінського рішення щодо використання внутрішніх джерел нарощування власного капіталу, менеджмент банку повинен керуватися певними положеннями. А саме:

1. Оскільки відповідно Закону України "Про акціонерні товариства"

акціонерний банк має спрямовувати на виплату дивідендів не менше 30% чистого прибутку, він не може направляти весь чистий прибуток на приріст власного капіталу - незалежно від того, дорівнює прибутковість його капіталу запланованому приросту активів чи є нижчою. Водночас банк повинен залучити зовнішні джерела нарощування своєї капітальної бази;

2. Такої вимоги повинен дотримуватися банк і в тому випадку, коли прибуток на капітал менший від запланованого приросту активів (тобто $K_k > ПНК$) і банк не весь чистий прибуток спрямовує на збільшення власного капіталу.

Другим джерелом нарощування розмірів власного капіталу банку є переоцінка основних засобів. Необхідність переоцінки вкладень банку в основні засоби пов'язана з тим, що їх балансова вартість змінюється протягом усього терміну служби - від моменту придбання до моменту вибуття. Однак ринкова вартість одних основних засобів під впливом інфляційних процесів постійно збільшується, а інших - через особливості нарахування зношування й тривалості строку експлуатації, навпаки, зменшується. Зміна ринкової вартості майна банку має важливе значення для його власників. Адже в разі ліквідації банку вони мають право на частину майна відповідно до їх участі у формуванні статутного фонду банку. З огляду на це збільшення фонду переоцінки основних засобів показує, наскільки збільшилася частка кожного акціонера банку в його майні. Однак при оцінці цього джерела

зростання власного капіталу необхідно враховувати те, що приріст вартості майна за рахунок переоцінки власних будівель і устаткування є істотним джерелом капіталу банків, які мають вкладення в нерухомість, вартість якої підвищується.

Водночас це джерело не є доволі надійним, оскільки вартість матеріальних активів піддається значним коливанням, особливо в умовах нестабільної економіки.

За теперішніх умов банки більшою мірою нарощують власний капітал не за рахунок власних джерел, а шляхом збільшення внесків у статутний капітал. Так, за нашими розрахунками, порівняно з 01.01.2009 р. власний капітал банків України на початок 2010 року зменшився на 4,088 млрд. грн., в той час як статутний капітал зріс на 36,6 млрд. грн. За станом на 01.01.2010 р. розмір власного капіталу банків в Україні був меншим від розміру їх статутного зареєстрованого капіталу на 4,014 млрд. грн. На кінець першого півріччя 2010 р. розрив між ними дещо скоротився, але залишається значним - 2,556 млрд. грн. [1]. Це дає підстави оцінювати управління власним капіталом як неефективне і свідчить про недостатній рівень наявних резервів (01.07.2010 р. загальні резерви та фонди банків становили лише 11,7% від їх власного капіталу) та відсутність коштів для розвитку банків і стимулювання їх працівників (на 01.07.2010 р. у власному капіталі банків частка результатів їх діяльності була від'ємною і становила: результати минулих років - мінус 17,8%, поточного року - мінус 4,6%, звітного року, що очікують затвердження, - мінус 3,5%) [1].

Як свідчить досвід, нарощування статутного капіталу банків України забезпечувалося за рахунок інвестицій вітчизняних та іноземних інвесторів, а також держави, що, на наш погляд, потребує економічної оцінки з огляду на можливі економічні наслідки для банківської системи і економіки країни в цілому.

На позитивну оцінку заслуговує збільшення статутного капіталу банків за рахунок коштів вітчизняних інвесторів. Адже підвищення рівня капіталізації посилить зацікавленість інвесторів в ефективному використанні ресурсів банківської установи, зміцненні її фінансового стану та якості активів, дасть можливість розширити обсяги кредитування національної економіки, що забезпечить умови для економічного зростання країни.

Новим для української практики явищем у сфері вирішення проблеми нарощування власного капіталу банків в умовах фінансової кризи є участь держави у відтворенні й збільшенні капіталу проблемних банків. Держава може брати участь у капіталізації банку за умови, що їй передається

одноосібно або разом з іншим інвестором не менше 50% + 1 акція. Участь держави в капіталізації банків передбачено лише щодо банків:

1) до яких застосовано процедуру запровадження тимчасової адміністрації;

2) утворених у формі відкритих акціонерних товариств або перетворених у процесі капіталізації у відкриті акціонерні товариства.

Питання участі держави в капіталізації банку може бути ініційоване НБУ, Мінфіном і власниками банку. В 2009 році за участю держави рекапіталізовано три банки: Укргазбанк, Родовідбанк і банк "Київ". Держава повинна надавати пріоритет участі в рекапіталізації тих банків, які є системоутворюючими і на обслуговуванні у яких перебувають життєво важливі для економіки країни підприємства й організації. По-друге, повинен бути розроблений механізм повернення до бюджету коштів платників податків, які внаслідок участі держави в рекапіталізації банків були вкладені в статутні капітали банків, що функціонували як приватні комерційні структури.

Нині в Україні як сурогатний інструмент нарощування власного капіталу використовується субординований борг. Субординований борг - це звичайні незабезпечені інструменти, які не можуть бути вилучені в банку раніше п'яти років, а у випадку банкрутства або ліквідації банку повертаються інвесторові після задоволення претензій всіх кредиторів. Залучення коштів на умовах субординованого боргу здійснюється як шляхом укладення прямих договорів між банком-боржником та інвестором, так і шляхом випуску банком-боржником облігацій. Процентна ставка щодо субординованого боргу не може перевищувати протягом усього терміну дії договору максимальну ставку залучення субординованих коштів, що встановлена за рішенням Правління НБУ з урахування економічних умов на ринку банківських послуг і приймається банком на відповідну дату, а у випадку емісії облігацій - на дату їх випуску.

У разі зміни максимальної ставки залучення субординованих коштів НБУ повинен офіційно повідомити про це банк не пізніше, ніж за місяць до її введення в дію. Коли такі кошти залучаються шляхом випуску облігацій, процентна ставка залишається незмінною протягом усього періоду їх обігу, визначеного в рішенні про випуск облігацій. Капіталізація відсотків за субординованим боргом і авансова виплата відсотків не допускаються. Відсотки нараховуються щомісяця. Банк може призупинити виплату відсотків за субординованим боргом за власною ініціативою або за вимогу НБУ лише за умов, визначених Інструкцією з регулювання діяльності банків в Україні. При цьому сума субординованого боргу, що

включається у власний капітал банку, не може перевищувати 50% від основного капіталу із щорічним зменшенням на 20% від його первинної вартості.

Якщо на умовах субординованого боргу кошти залучені на строк понад 5 років, банк може здійснювати часткове його погашення, але не раніше, ніж через 5 років від дня його залучення. Кошти субординованого боргу повинні враховуватися в складі власного капіталу банку протягом останніх 5 років дії договору з урахуванням розміру амортизації від залишкової суми боргу.

Отже, щодо використання коштів субординованого боргу для нарощування власного капіталу, то вважаємо, що банку доцільно використовувати це джерело підвищення рівня капіталізації з урахуванням того, що за таких умов банк набуває можливості:

- 1) підвищити капітальну базу без збільшення числа його власників;
- 2) підвищити прибуток на одну акцію, якщо такі позикові кошти приносять банку дохід за рахунок збільшення активів, що перевищує дохід, який сплачується за такими борговими зобов'язаннями;
- 3) розв'язати проблему збільшення розмірів власного капіталу при скороченні розмірів оподаткованого прибутку, тому що витрати з виплати купонного доходу за субординованими облігаціями відносяться на витрати банку;
- 4) обмежити у часі інвестиційні ризики суб'єктів ринку, оскільки кошти субординованого боргу залучаються на терміновій основі.

Одним із можливих зовнішніх джерел зростання обсягу власного капіталу банку є бонусна емісія. Вона доцільна в тому випадку, коли ринкова вартість будь-яких активів банку підвищується порівняно з їх балансовою вартістю. Бонусна емісія припускає, що для створюється резерв для переоцінки власності. Цей резерв капіталізується у вигляді безкоштовного розміщення акцій між акціонерами банку. Завдяки новим акціям збільшується акціонерний капітал, але не роздрібнюється власність і не зменшується вартість випущених до цього акцій.

Як зовнішнє джерело нарощування власного капіталу банк може використовувати емісійний дохід-різницю між емісійною й номінальною вартістю акцій нової емісії.

Його розмір залежить від багатьох факторів, що у сукупності визначають емісійну ціну акцій нового випуску (вартість акцій попереднього випуску, стан ринку цінних паперів, період розміщення тощо). Але за умов фінансової кризи, що охопила не лише банківський сектор, а й фондовий ринок країни, сподіватися на значний вплив цього джерела власного капіталу не варто.

За останні два роки частка емісійного доходу у власному капіталі банківської системи України залишається на рівні 5%[1].

Отже, за результатами проведеного дослідження можна зазначити, що в умовах кризи:

1) ефективне управління власним капіталом банку є запорукою активізації його підприємницької діяльності, зміцнення фінансового стану, підвищення довіри економічних агентів до установ банківської системи і розширення кредитної підтримки розвитку реального сектору економіки;

2) нарощування власного капіталу може бути забезпечено за рахунок внутрішніх і зовнішніх джерел, вибір яких треба здійснювати з урахуванням усієї сукупності чинників, що визначають можливість та доцільність їх використання певним банком і за певних умов;

3) для більшості банків України таке внутрішнє джерело нарощування власного капіталу, як прибуток, - унеможливлене, оскільки вони мають збиткові результати своєї фінансової діяльності;

4) пріоритетним джерелом нарощування обсягу власного капіталу на сьогодні є збільшення статутного капіталу, що може бути забезпечено за рахунок коштів вітчизняних, іноземних інвесторів та коштів держави;

5) розв'язання проблеми підвищення капіталізації банків за рахунок коштів інвесторів може мати негативні наслідки для національної економіки і національного суверенітету;

6) участь держави у рекапіталізації проблемних банків повинна бути спрямована на підтримку системоутворюючих банків і банків, що обслуговують підприємства базових галузей економіки. На державному рівні необхідно розробити механізм повернення коштів платників податків у бюджет у тій частині, що була спрямована на капіталізацію приватних банків;

7) залучення банками коштів на умовах субординованого боргу доцільно здійснювати з урахуванням переваг і недоліків, притаманних цьому джерелу нарощування власного капіталу банку.

Список літератури

1. Офіційний веб-сайт Національного банку України: // www.bank.gov.ua/
2. Роуз Питер С. Банковский менеджмент - М.: Дело ЛТД. - 1995. - 768с.
3. Основні показники діяльності банків України на 1 лютого 2010 р. // Вісник НБУ. - 2010. - №3. - С.38

УПРАВЛЕНИЕ СОБСТВЕННЫМ КАПИТАЛОМ БАНКА В УКРАИНЕ

Разработаны рекомендации по совершенствованию управления источниками наращивания собственного капитала банков и обеспечения его достаточности в условиях финансового кризиса в Украине. Определены методологические подходы к выбору внутренних и внешних источников повышения уровня капитализации банков; дана оценка последствий внесения изменений в условиях финансового кризиса в нормативно-законодательное регулирование достаточностью капитала банков; изложены точку зрения авторов по привлечению средств иностранных инвесторов и государства в уставные капиталы проблемных отечественных банков.

Ключевые слова: *нераспределенная прибыль, переоценка основных средств, раскрыты резервы, эмиссионный доход, дополнительная эмиссия акций, субординированный долг, бонусная эмиссия.*

Summary

Ruslana Kotsabyuk

MANAGEMENT'S CAPITAL BANK IN UKRAINE

The purpose of this paper is to develop recommendations for improving management capacity sources of equity of banks and ensure its adequacy for the financial crisis in Ukraine. In particular, the methodological approaches to the selection of internal and external sources increase capitalization of banks, the estimation of the consequences of changes in financial crisis to legislative and regulatory capital adequacy of banks, and opinions of the authors set out to attract foreign investments and the state in the authorized capital of domestic banks problem .

Key words: *retained earnings, revaluation of fixed assets, disclosed reserves, share premium, the additional issue of shares, subordinated debt, scrip issue.*